

માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે સર્જનાત્મક અભિવ્યક્તિ વિકાસ કાર્યક્રમની

રચના અને અસરકારકતા

પ્રા.દક્ષાબેન બી. મકવાણા

ટી.એન.રાવ બી.એડ કોલેજ, રાજકોટ.

Received Jan. 17, 2018

Accepted Feb. 24, 2018

ABSTRACT

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માધ્યમિક શાળાના ધોરણ-૯ના વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્યની ક્ષમતાનું માપન કરવા બે અધ્યાપન પદ્ધતિઓ જેમાં વિલિયમ ગોર્ડને (૧૯૬૧) આપેલ સિનેકટિક્સ મોડેલના આધારે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ અને પ્રવચન પદ્ધતિની અસરકારકતા ચકાસવામાં આવી હતી. પ્રાયોગિક જૂથને સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ અને નિયંત્રિત જૂથને પ્રવચન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કરાવેલ. અભ્યાસના હેતુઓને આધારે અભ્યાસની શૂન્ય ઉત્કલ્પના સમાવિષ્ટ ચલો, સંશોધનનો પ્રકાર નક્કી કરવામાં આવેલ. ત્યારબાદ પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે વ્યાપવિધ તથા યાદચ્છિક પસંદગી કરવામાં આવી હતી. નમૂના તરીકે રાજકોટ શહેરની માધ્યમિક શાળાના ધોરણ-૯ ના કુલ ૬૦ વિદ્યાર્થીઓને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા અને બે જૂથ યાદચ્છિક પાત્રો, માત્ર ઉત્તરકસોટી પ્રાયોગિક યોજનાનો ઉપયોગ કરેલ હતો. પ્રયોગના અંતે શિક્ષક નિર્મિત કસોટી દ્વારા સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્યની અસરકારકતાના આધારે બંને જૂથોનાં માનાંકો મેળવવામાં આવ્યા હતા. મેળવેલ માહિતી પર અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ દ્વારા ટી-મૂલ્ય મેળવવામાં આવેલ.

૧.૦ પ્રસ્તાવના

જીવન તમામ સ્તરે પુનઃ પુનઃ ગતાનુગતિક ભાવને જ અનુસરે છે. ઔદ્યોગિકરણની સાથે જીવનપ્રણાલીએ પણ જંગમ પરિવર્તનની હરણફાળ ભરી છે. જે પ્રસ્થાપિત હકિકત છે. પરંતુ નવી સમસ્યાઓનાં બદલાયેલા પરિણામો જરૂરિયાતપણે પરિવર્તન માગે છે. તેવે વખતે બુદ્ધિના સમૂદ્રીકરણનાં પાસા તરીકે સ્વીકૃતિ આપવામાં આવી છે. તે માત્ર કલા, સર્જન અથવા વિજ્ઞાનના અખતરાં અને શોધમાં સમેયય તેટલું સીમિત નથી. સર્જનાત્મકતા એક માનસિક પ્રક્રિયા છે, જેમાં નવા વિચારો ધારણાઓ અને માન્યતાઓની રચનાનો સમાવેશ થાય છે. વર્તમાન વિચારો અને માન્યતાઓ સાથેનું નવું જોડાણ એટલે સર્જનાત્મકતા.

પ્રસ્તુત સંશોધન માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ પ્રવચન પદ્ધતિની અસરકારકતા ચકાસવા માટે હાથ ધરવામાં આવેલ.

૨.૦ સમસ્યાકથન

પ્રસ્તુત સંશોધનની સમસ્યાને આ પ્રમાણે શબ્દબદ્ધ કરવામાં આવી હતી. “માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની રચના અને અસરકારકતા.” પ્રસ્તુત સંશોધનમાં રાજકોટ શહેરના માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્યની ક્ષમતાનું માપન કરવા વિલિયમ ગોર્ડને (૧૯૬૧) આપેલ સિનેકટિક્સ મોડેલના આધારે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની રચનાથી માતૃભાષામાં સર્જનાત્મકતા વિકાસાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં માધ્યમિક શાળાના ધોરણ-૯ ના વિદ્યાર્થીઓ નમૂના તરીકે પસંદ કરી ઉચિત પ્રાયોગિક સંશોધન યોજનાનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રયોગના અંતે શિક્ષક નિર્મિત કસોટી દ્વારા સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્યની અસરકારકતાના આધારે બંને જૂથોના માનાંકો મેળવ્યા હતા. મળેલ માનાંકોના તફાવતને આધારે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ રચનાની અસરકારકતા ચકાસી હતી.

૩.૦ અભ્યાસના હેતુઓ

માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્યના વિકાસ માટે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની સંરચના કરવી. માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સર્જનાત્મક લેખન કૌશલ્ય માટે સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની અસરકારકતા ચકાસવી.

4.0 અભ્યાસની ઉત્કલ્પના

પ્રસ્તુત અભ્યાસની શૂન્ય ઉત્કલ્પના આ મુજબ હતી. મુખ્ય પ્રયોગ અંતર્ગત સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ અમલીકરણ બાદ પ્રાયોગિક અને નિયંત્રિતજૂથના કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

૫.૦ અભ્યાસના ચલો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં આવરાયેલ ચલો આ પ્રમાણે છે.

સ્વતંત્ર ચલ

સ્વતંત્ર ચલ તરીકે અધ્યાપન પદ્ધતિને ધ્યાને લેવામાં આવી હતી. જેની બે કક્ષાઓ આ મુજબ હતી.

૧. સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ
૨. પ્રવચન પદ્ધતિ

પરતંત્ર ચલ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પરતંત્ર ચલમાં પ્રવાહિતા, લવચિકતા મૌલિકતા તથા વિસ્તૃતીકરણને માનાંક તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલ હતા.

અંકુશિત ચલ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજકે આ પ્રમાણેના ચલોને અંકુશિત કરેલા હતા.

૧. વિષય
૨. એકમ
૩. માધ્યમ
૪. ધોરણ

૬.૦ સંશોધન ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની અસરકારકતા પ્રાયોગિક સંશોધન પદ્ધતિ વડે ચકાસવામાં આવી હતી. આથી કહી શકાય કે પ્રયોજકે પસંદ કરેલ સમસ્યા શૈક્ષણિક ટેકનોલોજિના ક્ષેત્ર સાથે વધે સંબંધિત છે.

૭.૦ સંશોધનનો પ્રકાર

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સર્જનાત્મક કૌશલ્યો સંખ્યાત્મક સ્વરૂપમાં મેળવી માહિતીનું પૃથ્થકરણ કરીને તારણો તારવેલ હતા. માટે આ અભ્યાસ સંખ્યાત્મક પ્રકારનો ગણાવી શકાય.

૮.૦ સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે અભ્યાસનાં હેતુઓનાં સંદર્ભમાં બે જૂથ યાદચ્છિક પાત્રો માત્ર ઉતરકસોટી તરીકે પ્રાયોગિક સંશોધન પદ્ધતિ પસંદ કરી હતી.

૯.૦ વ્યાપવિશ્વ

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ રાજકોટ શહેરની ગુજરાતી માધ્યમની શાળામાં ધોરણ-૯ ના વર્ષ ૨૦૧૬-૧૭ દરમિયાન અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી પૂરતું સીમિત હતું.

૧૦.૦ નમૂનો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં યાદચ્છિક નમૂના તરીકે રાજકોટ શહેરની સરસ્વતી વિદ્યામંદિરના કુલ ૬૦ વિદ્યાર્થીઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૧.૦ કાર્યક્રમની પસંદગી

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધકે હેતુને અનુરૂપ માહિતી મેળવવા માટે સંશોધકે ગુજરાતી વિષયમાં સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમની રચના કરી હતી. જે ગોઈને (૧૯૬૧) આપેલ સિનેકટિકસ મોડલ આધારિત હતી. જેમાં,

યોજના-૧ પરિચિત સંકલ્પનાને અપરિચિત સ્વરૂપમાં જોવી.

યોજના-૨અપરિચિત સંકલ્પનાને પરિચિત સ્વરૂપમાં જોવી.

પ્રવચન પદ્ધતિ તથા સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમના સંદર્ભમાં સર્જનાત્મક કૌશલ્યના માપન માટે શિક્ષક નિર્મિત કસોટીનો ઉપયોગ કરેલ ઉપકરણની માહિતી પરિશિષ્ટમાં સામેલ છે.

૧૨.૦ ઉપકરણ

પ્રયોગના અંતે માહિતી એકત્રિત કરવા માટે સંશોધકે શિક્ષક નિર્મિત કસોટી તૈયાર કરેલ આ કસોટી ધોરણ-૯ ના ગુજરાતી વિષયમાં સર્જનાત્મકતા કૌશલ્યોનું માપન માટે રચવામાં આવેલી હતી.

૧૩.૦ પૃથકકરણ પ્રયુક્તિ

શિક્ષક નિર્મિત કસોટી પર પ્રાપ્ત થયેલા સર્જનાત્મક કૌશલ્યોના પ્રાપ્તાંકોને આધારે જૂથો માટે સરાસરી, પ્રમાણવિચલન અને ટી-મૂલ્ય મેળવવામાં આવેલ. શિક્ષક નિર્મિત કસોટીને આધારે પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના વિદ્યાર્થીઓના સર્જનાત્મક લેખનની પૂર્વકસોટી અને ઉત્તરકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે કે કેમ તે નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

આ રીતે પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથકકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૪.૦ અર્થઘટન

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં હાથ ધરવામાં આવેલ પ્રયોગને અંતે સર્જનાત્મક લેખનન કસોટીના પ્રાપ્તાંકો મેળવવામાં આવ્યા હતા.

સારણી

પદ્ધતિ	જૂથની સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	ટી-મૂલ્ય
સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ	૩૦	૧૧.૪૦	૨.૭૨	૨.૨૧
પ્રવચન પદ્ધતિ	૩૦	૧૦.૩૦	૧.૯૯	

૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક

સારણીના અભ્યાસ પરથી કહી શકાય કે ટી-મૂલ્ય ૨.૨૧ છે. જે ૧.૯૬ કરતા વધારે છે. તેથી ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. પરિણામે શૂન્ય ઉત્કલ્પના “મૂખ્ય પ્રયોગ અંતર્ગત સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ અમલીકરણ બાદ પ્રાયોગિક અને નિયંત્રિત જૂથના કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય” નો અસ્વીકાર થાય છે અહીં પ્રાયોગિક જૂથના કસોટીના પ્રાપ્તાંકો નિયંત્રિત જૂથના કસોટીના પ્રાપ્તાંકો કરતા ઉંચા છે. અર્થાત કૌશલ્યના પ્રવચન પદ્ધતિની તુલનામાં સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ વધુ અસરકારક જોવા મળેલ.

૧૫.૦ તારણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસને અનુરૂપ રચેલી ઉત્કલ્પનાઓના સંદર્ભમાં અર્થઘટન પરથી અભ્યાસના તારણો આ મુજબ હતા.

મૂખ્ય પ્રયોગના અમલીકરણ બાદ પ્રવચન પદ્ધતિની તુલનામાં સર્જનાત્મક વિકાસ કાર્યક્રમ વધુ અસરકારક રહ્યો.